

6TUDTO: KNEZY ANBU

6CISTES IDEJE: 1971.

TART: SOMOGY NÉPRAJZA (VANDORVALLÁSI
VELETO)

6lap

FONDRASZ MŰTÁR: SOMOGY

SÁMUTÁR: XXIX

Iratgyűjtő

MSZ 5617

PAPIRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁR MŰ

ATUEVETUE AL EOPSEGES LTK. 1902-es TERTELE MWL

Somogy népművészete vendor kiállítás
vezetője

A kiállítás Somogy népi díszítőművészetét mutatja be gondos válogatás alapján. Természetesen az anyag összeállításánál arra is gondolt a rendező, hogy olyan fotókat válasszon, amelyek magát a paraszti, vagy pásztoréletet is, megragadó módon mutatják be.

Somogy megye népművészete a Dél-Dunántul népművészetén belül képez bizonyos vonásaiban önálló egységet. Természetesen ezen az egységen belül is vannak különbözőségek Somogy néprajzi csoportjai, tájai között. Egyik vidék egyik, másik vidék másik népművészeti ágban emelkedik ki gazdaságával a többi közül, vagy tér el tőlük. Pl. kanásztánc és verbunkos szempontjából leggazdagabb a Zselic, kereszt szemes himzéseinek sokféleségével viszont a Koppány-völgye különül el a többi, nagyjából csak a fehér himzést készítő vidékektől.

A népi díszítőművészet ágai közül leghamarabb a pásztorművészet nyert hírnevet, még az 1890-es években Herman Ottó fedezte fel a Balaton déli partján kutató munkáját végezve a somogyi pásztorművészetet és ő is tette ismertté tudományos körökben. A somogyi pásztorművészet a XVIII. sz. végén még az Európaszerte elterjedt paraszti faragási technikával dolgozott, a véséssel, mely mértani mintázatot adott. A XIX. sz. elejétől valószínűleg a merinói juhászokkal behozott német juhászok hatására terjedt el az u.n. spanyolozásos technika, amelynél a véssett vályatokba színes /piros, később fekete, kék, zöld/ spanyolviaszt préseltek meleg kanállal. Az első, évszámmal ellátott "spanyolos" darab 1913-ból van. Ez a technika főképp a Dunántulon terjedt el és virágzott a XIX. sz. második feléig, legszebb darabjai Somogyból kerültek elő. Ebben az időben már virágokat,

emberi alakokat /pásztort, betyárt, jeleneteket/ is mintáztak a használati tárgyakra /tükörökre, sótartóra, borotvatartóra, botra/. Másik igen elterjedt faragási technika a XIX. sz.-ban a karcolozásos, Ennél a fába, szaruba hegyes késsel karcolt rajzolatokat főként feketével szinezik, esetleg közeiket más színnel /sárga/. A XIX. sz. végétől napjainkig a domboru faragásos technika uralkodik. Ennél a minták háttereit mélyítik a faragók.

A tudományos körökön kívül a XX. sz. elejétől a Balaton mellett meginduló idegenforgalom is felfigyelt a pásztorművészetre. Azonban kétes értékű volt a támogatása, egyrészt kevés összegért dolgoztatta a kereskedőréteg a faragókat, másrészt a pénze- léssel, a piacra termeléssel csökkent a faragások művészi érté- ke.

1945-után talán ebben a népművészeti ágban kapták a somogyi al- kotók a legnagyobb támogatást, - állami támogatást, népművész igazolványt és megrendeléseket kaptak 1954-től; a legjoabbak pedig elnyerték a Népművészet Mestere címet, a vele járó pénz- jutalommal és magasabb havi alkotói díjjal. / id. Kapoli Antal, ifj. Kapoli Antal, Kálmán István, Tóth Mihály, Varga László, Jancsikity János, Nagy Ferenc/. Évente Balatonlellén pedig pá- lyázat és kiállítás keretében történik a faragók seregszemléje.

De nemcsak a pásztorok, hanem a földművelő parasztok is farag- tak. Saját használati eszközeiket, kapanyelet, gráblát, favil- lát, kisebb butordarabokat ők maguk készítették. Ugyanigy meg kell emlékeznünk a fával dolgozó iparosokról is. Ácsokról, bog- nárokról. Ezek mind faragtak, de természetesen a faragott tár- gyak díszítésével csak az ügyesebbek foglalkoztak. A paraszti élet faragott díszű használati tárgyainak is szenteltünk egy

tablót, széket, sőtartót, kulacsot és egyéb diszes eszközöket mutatunk be rajta.

Az ácsok munkája már egy másik tárgykör felé vezeti figyelmünket. A régi somogyi ún. talpas házakat nagyrészt ácsok, illetve ácsmunkához értő parasztemberek készítették kalákában, azaz rokonok, szomszédok, ismerősök közös munkájával. A ház alja, sarkai, tetőgerendázata vastag tölgyfából készült, s a ház oldalán, esetleg az elején is található pitaroszlopokat az ácsok díszítették. A széppé való megformálás törekvése nyilvánult meg a ház utcai oroztatának kiképzésében, a zsuppos tető fonódíszében, vagy szegésében. A somogyi nép építkezéséről had idézzük Baksay Sándornak sorait, aki a múlt század végén már észrevette a régi életforma felbomlását, és az építkezés változását: " A somogyi nép építkezéséről szólva nem szabad elfelejtenünk, hogy erdőséges és kőtetem vármegyében járunk, s ez a két tulajdonság meglát-
szik az építkezésen is. Igaz, hogy az újabb építkezéseknél, kivált mióta rájöttek, hogy a somogyi agyagot egy kevés fával kitűnően kővé lehet változtatni, s a téglaiipar megye-szerte nagy fejlődésnek indult, mutatkozik a kényelem és csinosság. Előszoba, vendégszoba, tornyos nyoszolyák, padlásig rakott ágyneműkkel, körülpad helyett divány, a tálasfogason porcelánedények a régi mázas kancsók és tálak helyett: az újabbkori berendezés; a régiből csak a szellős tornác kint, és bent a belső-somogyi nép királynői széke, a szövőszék maradt meg. "

Míg a belső-somogyi részen többnyire a fatalpakon álló fapitaroszlopos házak voltak jellemzőek a századfordulón, a Balatonmelléken már a téglából rakott oszlopu, vert falu fehér kőlabas, boltíves tornácok díszlegtek. Amilyeneket Zamárdiban és

Látrányban, stb. még ma is találunk elvétve. A híres fejfa-faragók is ácmunkához értők emberek voltak. Különösen szépek voltak a zselici kopjafák. Ilyeneket még a szennai temetőben látni. De elvétve más zselici és belső-somogyi községek református temetőiben is.

A nők kezemunkáját a himzések dicsérik.

A somogyi himzések legrégebb darabjain a díszítés csak az egyes szabatlan vászondarabok széleinek összevarrásában és a varrások mentén jelentkezett. Így a borjuszáju férfiingek derék és ujjrészének összeöltésénél, vászonkötények és gatyák lenti szélén találhatók ún. "kötések" és különféle díszítések.

A Dunántulra oly jellemző fehér vagdalásos-laposöltéses himzések leghivebb megőrzője a Dél-Dunántul lakossága. A Belső-Somogyból előkerült legrégebb viseletdarabokon még a vászon szálainak irányát követő mértánias díszítő elemek vannak /csökölyi, csurgói borjuszáju férfiingen /. Kedvelt dísz volt a zeg-zug, illetve hullámvonal, amelyet különféle technikákkal /hurkolás, rátét, hullámvonalas szedés / értek el ingmelleken, kötények szélein. Nyomon kísérhetők a mértánias mintakincsből a szabadrajzu felé történő átmenetek, pl. a folthatásu minták, merev indaszerű díszek, másutt asszimmetrikus elemek. Későbbi fejlődési fokon a Koppány völgyében a laposöltés, szálvonás, vagdalás, lukhimzés mellett megjelent a kissé bonyolultabb csavart öltés és pók varrás is.

A viselet és a himzések kiszinesedése Somogyban már a XIX. sz. elején megindult a megye gazdaságilag fejlettebb, közlekedés szempontjából szerencsésebb vidékein. /Balaton melléke, Külső-Somogy /. A megye nagyobb részén, az időtájt elzártabb, hagyományörzőbb tájain ez a folyamat a jobbágyfelszabadítás után, a tagosítások idején indult meg rohamosan /Nagyberek, Belső-So-

mogy, Zselic, Drávamente/.

A XIX. sz. végére tehető a később világhírűvé vált színes buzsáki öltés kialakulása párnahéjakon, női ingvállakon.

E korszakban a menyecske fejfedők, kontyok és rendkívül sokfélék lettek. A flitterrel díszített "pillék" /Koppányvölgye és részben Kaposmente / és "neccek" /Attala és környéke/ már a XX. század eleji varró-kedv eredményei. A délszláv nők "pocelicájának" himzésváltozása a XX. század első felében ment végbe. A paraszti használatra dolgozó és himzéssel is foglalkozó kispárosokról is meg kellett emlékeznünk. Így a szücsökről, szürszabókról, szabókról, paszományosokról és gombkötőkről. A szücsöknél és szürszabóknál az ősibb díszítési technika a rátét, a szücsöknél a bőraplikáció, a szürszabóknál a posztórátét. E rátétek mentén majd később a rátéteket kiszorítva terjed el a gyapjuhímzés a bőr és pasztó ruhadarabokon. A díszes ködmönök, mellények, szűrők fontos és hangsúlyos darabjai voltak a viseletnek. Télen ködmönt és bundát, tavasztól őszig szűrt viseltek. Az egyes rétegek, pl. a pásztor, a parasztember viselete a szürszabásában, himzésében is eltért.

A kereszt szemes himzés mint technikájában egyik legősibb, már a középkorban is kedvelt volt. A gyönyörű somogyi népi kereszt szemesek gazdag mintakincse főképp reneszánsz hatásokat őriz..

A hódoltság ideje alatt oly virágzó uri himzés hatással volt rá.

A XX. században már leginkább csak a Külső-Somogyban fordult elő férfi és női ingeken piros kereszt szemes himzés.

A takácsipar lehanyaglásával a XIX. sz. közepétől Belső-Somogyban és Zselicben a parasztasszonyok szövéséről kell beszélnünk. Megtanulták a takácsmintákat. Mivel igényelték a díszes abroszokat, halotti lepedőket, dísz törölközőket, paszitos ruhákat, ők maguk

szótték úgy az egyszerűbb, mint a díszesebb darabokat is. Többnyire piros díszet alkalmaztak, de halál esetén előfordult a fehér szóttedísz alkalmazása is. A Csurgó-környéki községekben kedvelték a bordó-hími textiliákat, bordó-fekete színteket, néhol pedig a kék díszűeket. A XX.sz. 20-as évei körül már tarka szóttedíszet is alkalmaztak. A délszlávok, horvátok sokszínű gyapjuszóttéseket készítettek.

A népi díszítőművészet körébe tartoznak a paraszti használatra dolgozó kisiparosok díszes darabjai is. Ilyenekről beszéltünk az előbbieken, mint az ácsok, szücsök, szür-szabók, takácsok, stb. A legősibb formákat és mintákat megőrző népi kismesterség talán a fazekasság. Somogy megyében olyan fazekasok dolgoztak, akik fazekat is, tálakat is, korsókat is készítettek, tűzálló és nem tűzálló cserépedényeket, mivel a megyében mindkétféle agyag található. A legfontosabb paraszti használati cserépedények a fazekak, ebédes-poharak, háromlábú lábosok, cseréptepsik, különféle korsók és kancsók, stb. Valamikor a paraszti edénykészletnek 70-80 %-át ezek a cserépedények képezték. Egyszerű, ujjal rajzolt, irókával húzott, fröcskölt, vagy kanállal folytatott mintáik ősi, egyszerű, nemes formájú edényeket díszítettek. Cserépedényt hoztak a megyébe más fazekasközpontokból is, Mhácscról, Zúric völgyből, Simegről, de a somogyiak is vitték edényeket a megyehatáron kívül.

Még sok ága van a népi díszítőművészetnek, mint a tojáshímzés, a kovácsok díszes darabjai, faragó-molnárok tárgyai, mézesbábos, és gyertyaöntők munkái. Ezekről már nem emlékezett meg a kiállítás. A viseletnek néhány jelesebb ~~színe~~ típusát láthatjuk még a kiállításon: a múlt század eleji állapotokat mutató tisztán házivászonból készült női és férfi viseletet, és a változásnak megfelelő már gyári színes anyagokból komponált XX.sz. -

viseleteket.